

SEFCET PLANA

PROSVETA I ŠKOLSTVO KAO MOTIV U NARODNOM STVARALAŠTVU KOSOVA U PERIODU SOCIJALISTIČKE REVOLUCIJE

Period socijalističke revolucije predstavlja značajnu fazu u razvitku narodnog stvaralaštva u našoj zemlji. Društvene promene koje je donela narodna revolucija stvorile su pogodne uslove da se narodno stvaralaštvo širom zemlje, pa i na Kosovu, posebno kod Albanaca, tematski i idejno-estetski produbi i obogati novim motivima i izražajnim sredstvima u pesničko-muzičkom pogledu. Opevajući značajne događaje iz narodnooslobodilačke borbe, počev od martovskih u 1941. godini pa sve do konačnog oslobođenja Kosova i čitave zemlje od fašističkih porobljivača, novonastale narodne pesme na albanskom i srpskohrvatskom jeziku predstavljaju specifičnost društvenog preobražaja narodnih masa Kosova u duhu naše narodne revolucije. U ovo vreme, kao i kasnije narodne pesme i ostale narodne usmene tvorevine, pre svega poslovice i anegdote iz partizanskog života i narodnooslobodilačkog pokreta, odigrale su značajnu ulogu u idejno-estetskom i vaspitnom pogledu. U vezi sa ovom problematikom, značajna je misao druga Tita koju je izneo 1946. godine u članku »U čemu je specifičnost socijalističke borbe i revolucionarnog preobražaja nove Jugoslavije«: »Zbivanja u toku oslobodilačkog rata i rezultati tih zbivanja toliko su komplikovani i bogati po svojoj sadržini, po izvjesnoj originalnosti — da je potrebna duboka analiza i naučna obrada da bi se mogli pravilno i svestrano osvijetliti.«¹ Navodeći ove reči, možemo se i mi, kao i akademik Dušan Nedeljković u jednoj njegovoj opsežnoj studiji, pitati: »A šta smo dotada, i još više otad, toj analizi i naučnoj obradi doprineli mi folkloristi, etnolozi, etnopsiholozi, etnomuzikolozi, etnokoreolozi, društveni psiholozi i drugi naučni trudbenici koji se trudimo oko proučavanja narodnog stvaralaštva, toga tako osetljivog i vernog ogledala i ujedno tako moćne zastave svih narodnih pregnuća, podviga i ostvarenja narodne revolucije, oslobodilačkog rata i izgradnje socijalizma

Jugoslavije?»² U tom okviru se i mi na Kosovu, koje je dalo značajni doprinos pobjedi narodne revolucije, trudimo da proučimo bogato narodno stvaralaštvo, u svim njegovim vidovima, koje je nastalo u toku narodnooslobodilačke borbe i posle nje i koje je, razume se, usko povezano s njenom problematikom, savremenim životom i izgradnjom našeg socijalističkog samoupravnog društva. U ovom radu nastojimo da pobliže osvetlimo vaspitnu i obrazovnu stranu ovoga narodnog stvaralaštva.

U toku narodnooslobodilačkog rata veći deo pesama širio se u masama usmenim putem, te je i u još neoslobođenim krajevima rastao borbeni duh i zov mnogostruke oslobodilačke borbe u nacionalnom i socijalnom pogledu. Pojedine pesme su se širile i putem partizanske štampe, u čemu su važnu ulogu odigrali kosovski listovi: »Lirija«, »Sloboda«, »Zani — Glas«, »Glas naroda — Zeri i popullit«, »Kroz borbu« i drugi štampani prapagandni materijali. U tome je i važnu ulogu odigrala i šapirografisana zbirka revolucionarnih pesama »Kangët tona, Kosmet — Naše pjesme, Kosmet« sa 39 pesama na albanskom i srpskohrvatskom jeziku. Ove i ostale pesme prenosile su poruke požrtvovanih boraca za slobodu i iz ranijih vremena, počev od francuske revolucije, uključujući i događaje na našem tlu, kao i požrtvovanje nosilaca naše revolucije, među kojima i nekoliko istaknutih prosvetnih radnika, studenata i đaka. Njihova pesničko-muzička materija sa jasnim narodnooslobodilačkim opredeljenjima, za oslobođenje od nacifašističkih porobljivača i za stvaranje novog pravednijeg socijalističkog društvenog poretka, odigrala je izvanrednu ulogu u idejno-estetskom i obrazovnom pogledu u širim narodnim masama.

Pesme i ostale narodne umotvorine predstavljale su u toku socijalističke revolucije značajnu literaturu u vaspitnom pogledu, naročito među mlađim naraštajima. One su kao žive novine nesmetano širile saznanja o procesu razvitka borbi, o žrtvama i zločinima okupatora, o pobjedama nad fašističkim snagama, o istaknutim borcima, narodnim herojima i ličnostima, među kojima prvo mesto zauzimaju pesme o drugu Titu, kao mudrom vođi naše revolucionarne društvene prekretnice. Njihovi stvaraoci nastoje da bivanim rečima i izrazima, naročito zvučnim izražajnim sredstvima, ocrtaju specifičnosti ustanka i daljih borbi u odgovarajućim krajevima naše zemlje, uključujući sve to u opštejugoslovensku celinu i dajući im opštenarodni oslobodilački karakter. Pri tome, albanski narodni pesnik pazi da ne ispusti nijedan narodni ustanak, dakle nijednu našu republiku, da bi zatim uključio i svoju pokrajinu u opštenarodni ustanak, sve u skladu sa društvenoistorijskim zbivanjima. Na taj način pesme postaju pogodna sredstva za informisanje o aktuelnim događajima i širenje obrazovnih saznanja slušalaca i prenosilaca o zbivanjima širom zemlje koja je zahvaćena antifašističkim pokretom i borbom. Evo jednog takvog primera na albanskom jeziku, uz naš prevod na srpskohrvatski:

Krisi pushka-o në Sërbi,
 I ra t'fikto-o Drazhes zi.
 Filloj lufta në Mal të Zi,
 U bâ zezdita për Itali.
 Krisi pushka në Hërvati,
 U shëmtue kjo Gjermani.
 Krisi pushka në Maqedoni,
 Na maroj-o kjo Bugari.
 Krisi pushka në Slloveni,
 U kall lufta në Metohi.
 Krisi pushka në Mostar-e,
 Lufton Tita vet' i parë.
 I del zani me Partinë,
 Ç' p'e shkattrron-o Italinë.
 Ç' p'e hkatrron-o italkanin,
 Krejt drazhistat e ustashin.
 Titen popujt t'gjith' p'e don-e,
 Ren me ren aj po-i shliron-e.³

(U Srbiji puška puče,
 Crni Draža u nesvest pade.
 U Crnoj Gori borba poče,
 Italiji crni dan dođe.
 U Hrvatskoj puče puška,
 Naruži se ta Nemačka.
 U Makedoniji puče puška,
 Propade ta Bugarska.
 Puče puška u Sloveniji,
 Razbukta se borba u Metohiji.
 Puče puška u Mostaru,
 Tito borbom stiče slavu.
 On se bori uz Partiju,
 Uništava Italiju.
 Uništava Italijane,
 Dražinovce i ustaše.
 Svi narodi vole Tita,
 Sve redom ih oslobađa.)³

Primećujemo da je zbog potrebe za parnom rimom stvaralac pesme upotrebio toponim Mostar, kojim metonimijski označava ustanak u Bosni i Hercegovini. Tako je postupio i sa pokrajinom Kosovo, koju je zbog rime zastupio jednim delom ove teritorije — Metohijom, koja se svojom zvučnošću poklapa sa Slovenijom.

Ove istorijske događaje iz 1941. godine, s druge strane, detaljno opeva i narodni pesnik i poznati guslar Dragoljub Guberinić iz Peći u svojoj pesmi od 316 deseteraca, protivstavljajući dve ideološki suprotne snage. Na jednoj strani deluje vladajuća klika spremna da izda i proda zemlju samo da bi sačuvala dotadašnji povlašćeni položaj. Naročito se u pesmi ocrtava labilni karakter kneza Pavla i njegovih dvorana preko pisma između njega, Hitlera i Musolinija, koje im raznose »dva gavrana vranak«. Pomoću tih simbola crne sudbine, guslar nagoveštava njihov neslavni kraj:

Poletješe dva vrana gavrana,
 Sa Vračara iznad Beograda (...)
 Žure ptice, kratki su im dani,
 Jedan leti na sjever Berlinu,
 Drugi na jug' poleteo Rimu.
 Crne ptice crnjeg gospodara,
 Traže dvore stranih vladara (...)
 Što mu piše prinče i plemiću,
 Kneže Pavle Karađorđeviću:
 »Smjerno stojim i pokorno javljam,
 Pismom ovim skromno vas pozdravljam,
 Zahvalan sam za naklonost vašu,
 Pred noge vam stavljam zemlju našu.«

Na drugoj suprotnoj strani, slobodarski narod je spreman da brani rodnu grud i spase čast i izvojuje slobodu, bez obzira na žrtve:

Mart bijaše dvadessedmog dana,
 Kad se začu grmljava orkana.
 Beogradom strašno odjeknula,
 Te Nebojša zatrese se kula.
 Al to nije grmljava orkana,
 Nego narod sudbonosnog dana,
 Svoju riječ izreče krvavu,
 Da pred silom ne saginje glavu.
 Pade sramna Cvetkovića vlada,
 Nasta metež ulicama grada.
 Kompartija pravac postavila:
 Da se tuđa ne poštuje sila!
 Sa fašizmom prijateljstva nema,
 Nek svak znade, za rat nek se sprema! (...)⁴

Možemo zamisliti koliki je vaspitni udeo ove i sličnih pesama u buđenju revolucionarnih osećanja i čeličenju patriotskih moralnih pobuda kod slušalaca širih razmera koji su pažljivo slušali njihovu poruku za odbranu rodne grude i za neprestanu borbu protiv nacifašističkih osvajača, sve do konačnog oslobođenja zemlje i stvaranja novog društvenog socijalističkog poretka pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije.

Dalje pesme opevaju poznatije borbe i okršaje partizanskih jedinica s neprijateljskim snagama. U krugu ovakvih pesama ističe se ona koja opeva junački podvig partizanskog odreda »Zeinel Ajdini« prilikom napada 3. januara 1943. godine na italijansku motorizovanu kolonu u Crmoljevu, na putu između Prizrena i Prištine. Pesma opeva moralne vrline i svesnu borbu boraca i ističe herojstvo njihovog komandanta Fadila Hodže, inače narodnog učitelja, i na suprotnoj strani zapomaganje italijanskih fašista prilikom njihovog sramnog poraza:

Jon mledh trimat, djemt e ri,
 Djemt e zgjedhun n'mal e n'vrri,
 Jo për dok' e për pashi,
 Po për med e për burrni,
 Për milet e për liri...
 Fadil Hoxha, djal i ri,
 Sy skyfiter, zemër dai,
 N'krve t' çetës paska pri,
 Në Cërnalevë ka zanë pusi.
 Vjen ushtriya pa ja da,
 Tomobilat vin' tuj nga,
 Bum kërsiti pushka e parë,
 Ushton lug e ushton mal,
 U çu tim, u bo patate,
 Mitroloz alltipatllare.
 Po bërtasin italjant:
 »S' na lan' vend kund partizant!«⁵

(Skupili se svi mladi junaci,
 Sa gora i polja odabrani,
 Ne po lepoti spoljašnjoj,
 Već po umu i čojstvu tom,
 Sve za narod i slobodu...
 Fadil Hodža, momak mladi,
 Oka orlovskoga, srca junačkog:
 Na čelu je četu predvodio,
 U Crmoljevu je zasedu postavio
 Ide vojska bez prestanka,
 Automobili bez zastanka,
 Prva puška zbacitane,
 Odjekuje na sve strane,
 Dim se diže, magla obavija,
 Mitraljez reži, borba se odvija.
 Gle kako zapomažu Italijani:
 »Pobiše nas svuda partizani!«⁵)

U vaspitnom pogledu snažno deluju pesme koje opevaju poginuli naših boraca-partizana ili martirizovanih aktivista u pozadini. Likovi palih revolucionara kao što su — Emin Duraku, Zejnel Ajdini, Boro Vukmirović, Ramiz Sadiku, Miladin Popović, Sava Kovačević, Hajdar Duši, Mustafa Bakija, Milan Zečar, Musa i Husni Zajmi, Muharem Bekteši, Rašit Deda, Dara Dragišić, Ganimate i Abedin Terbeši, Dragica Nekić, Milutin Aksić, Robert Gajdić, učitelji Aca Marović, Dževdet Doda, Sezaid Suroi i drugi, postali su omiljeni i učestali u narodnim pesmama Kosova na albanskom i srpskohrvatskom jeziku. Oni su podsticali na još odlučniju borbu protiv stranih i domaćih neprijatelja i tako vršili posebnu društvenu funkciju u rasplamsavanju antifašističke borbe. U svim ovim pesmama progovara čovečnost, saosećanje živih s preminulim saborcima, čiju poruku slušaju pažljivo i urezuju u srce. To dolazi otuda što revolucionari u tim trenucima izjednačuju svoj život, svoju sudbinu sa zajedničkim ciljevima i teže pobjedi, prezirući sve ono što joj stoji na putu. Zato u njihovim pesmama poginuli partizan poziva svoje drugove da daruju dušmaninu olovo, kad već sâm nije više u stanju da to čini. O tome svedoči, između ostalih pesama, svojom emocionalnom simbolikom metaforički refren »Pesme Šarskog bataljona«:

»Para ju villazën,
Gjakun mos kurseni,
T'i shkatrojm' anmiqtë,
T'i bajm' gur' e hi!«⁶

(»Napred, braćo,
Krvcu ne štedite,
Pretvorimo neprijatelje,
U kamen i pepeo!«)⁶

Poginuli partizan poziva i preklinje svoje drugove da istraju u borbi, pošto on više nije u stanju da neprijatelje olovom pogodi, ali je u pesmi prisutan, pažljivo prati tok borbe, bodri svoje saborce kojima je ostavio pošku u amanet da ga osvete. Otuda iz građe ove i ovakvih revolucionarnih pesama proizilazi narodno uverenje o neumrlosti heroja, što u etičkom pogledu vrši izvanredno snažnu vaspitnu ulogu. U tom smislu su ovakvi likovi, svojim samoodricanjem, delovali veoma pozitivno na borce revolucije. Dirljivi ali ne rezignirani zvuci, ispoljavali su optimističko osećanje i učvršćivali veru u konačnu pobjedu nad fašizmom. Podvlačeći tragediju palih boraca, pesme su neposredno pobuđivale borbena osećanja kod narodnih masa i time doprinosile širenju i razvoju narodne revolucije. One nisu izražavale slomljena duševna osećanja, kao što je slučaj sa narodnim tužbalicama, koje ispoljavaju nenadoknativ bol za izgubljenim svojim čovekom. Revoltirane duše nisu imale vremena za oplakivanje trenutnih gubitaka, koji su podsticali na zbijanje redova boraca. Geslo revolucije bilo je da svesno treba podneti trenutne žrtve, o čemu nam svedoče i stihovi partizanske opštepoznate pesme na srpskohrvatskom jeziku »Naša borba zahtijeva, kad se gine da se pjeva...« Ove pesme »antitužbaličkog karaktera«, kako ih naziva profesor Dušan Nedeljković, pretvarale su se u borbeni zov i zavete za ostvarenje ideala palih heroja. O tome svedoči i pesma ispevana povodom smrti narodnog heroja Emina

Durakua, ranjenog od fašista u okolini Lipljana krajem 1942. koji je podlegao ranama početkom 1943. godine u Prizrenu:

O Emin Duraku, shok i yn' i dashtun!
Prej nesh kur je ndamun, amanet ke lanun,
Amanet ke lanun, gjakun me ta marruin!
Mbi vorr jem' betue, anmiqt me-i luftue!
Anmiqt me-i luftue, pop' llin me shpëtue,
Pop' llin me shpëtue, lirin' me fitue!⁷

U prevodu na srpskohrvatski ovi stihovi ovako zvuče:

O Emin Duraku, voljeni naš družo!
Kad si se od nas rastao, amanet si nam ostavio,
Amanet si nam ostavio, da te osvetimo!
Nad grobom smo se zakleli, neprijatelje satrti!
Neprijatelje satrti, narod spasiti,
Narod spasiti, slobodu izvojevati!

S druge strane, pogibija narodnog heroja i učitelja Ace Marovića, zajedno sa Milutinom Aksićem i Robertom Gajdićem, januara 1943. godine blizu Suvog Dola kod Lipljana,⁸ pretvorila se u zajednički motiv dve pesme. Odmah u početku narodni pesnik obraća se gavranu, tom pratiocu smrti, što lebdi nad glavama mladih boraca, i on postaje verni žalostivi glasonoša:

Crn gavranu zašto gačeš,
Oj Kosovo zašto plačeš?

Pokraj njega ranjen pade,
Mladi Aksić Milorade.

Što je nebo tužno tako,
Ni mom srcu nije lako.

I Roberta druga mila,
Uhvatiše s njima živa.

—Jutros rano ja u zoru,
Leteo sam Suvom Dolu.

Pa odande svu trojicu,
Odvedoše u tamnicu.

I gledao oganj živi,
Kad nam pade soko sivi,

Mesto rane da vidaju,
Na svake ih muke daju.

Odabrane naše garde,
Maroviću Aleksandre.

Nagone ih da govore,
Za koga se mladi bore.

Januarskog hladnog dana,
On dopade teških rana.

Aleksandar njima zboni:
—Platićete vi, zlotvori!

Ja se borim za čoveka,
A vas crna sudba čeka!⁹

Nesalomljivi moral prekaljenih boraca-komunista dolazi do izražaja i u poslednjim stihovima druge pesme o istom događaju:

Uhvatiše Acu i Roberta,
Dva čuvena druga sa Kosmeta . . .

Kad su oni pred gospodom bili,
Drugovi su oštro govorili:

— Mi dajemo život za slobodu,
Smrt fašizmu — sloboda narodu!«¹⁰

U tom okrilju naročit utisak, u vaspitnom i idejno-estetskom pogledu, čine pesme koje oblikuju motiv bratstva i jedinstva, ote-
lotvorenog zajedničkom borbom i smrću prekaljenih boraca Alba-
naca, Srba, Crnogoraca i drugih u jeku same narodne revolucije.
Pod zastavom bratstva i jedinstva, zajednički, ginu sinovi naših
naroda, među kojima se herojskom smrću ističu Boro Vukmirović
i Ramiz Sadiku koji su pali 10. aprila 1943. godine u Landovici
kod Prizrena, gde se danas uzdiže njihov veličanstveni spomenik,
znamenje jednog herojskog čina:

»O Boro, trim — herô,
Tribun i puntorisë,
Me Ramizin ti ré,
Në luftën e lirisë!«¹¹

(»O, Boro, junače, heroju,
Tribunu radništva,
S Ramizom ti si pao,
U borbi za slobodu!«)¹¹

Isti događaj opeva i pomenuti crnogorski narodni pesnik i
guslar Dragoljub Guberinić iz Peći. Zajedničku pogibiju narodnih
heroja Bore Vukmirovića i Ramiza Sadikua, on veoma dirljivo s
izvanredno uspešnim pesničkim izražajnim sredstvima opeva. Njina
smrt ga je teško pogodila jer je s njima pesnik proveo detinjstvo
i pripadao istoj komunističkoj grupi. U pesmi, od 76 deseteraca,
Borisovoj majci tužnu vest saopštava sinja kukavica:

. . . Oj, Stojanko, Borisova majko,
Čula si me jutros naopako.
Ja rijetko kukam uzaludu,
Moj ti kukanj nosi vijest hudu,
Za Borisa, za sina tvojega,
I Ramiza, druga njegovoga.
Juče viđeh s brda Prokletije,
Dva sokola krila slomljenijeh,
Pa se spustih dolje u ravnicu.
Gledala sam oba kad su pali,
I viđela kad su izdisali.
I njihove viđela sam rane.
Kuršumima grudi iskidane. (. . .)
Dva junaka, jedan do drugoga,
Komunisti, srca čeličnoga,
Umriješe ćutke i polako,
Ne čuh uzdah: lele meni, majko.
Niti riječ s njihovih usana,

Ne čuh toga krvavoga dana.
 Molila sam crne gavranove,
 Da ne vade oči sokolove,
 Da ne ruže lica u junaka,
 Da bi lakše poznala ih majka. (...) ¹²

Takođe su veoma potresne pesme koje opevaju mučeničku smrt žena revolucionara. Sledeća pesma opeva tragični događaj u Đakovici 1944. godine, kada su fašisti javno obesili deset rodoljuba Albanaca, Srba i Crnogoraca, među kojima i dve mlade devojke. Pored Albanke Ganimete Terbeši rame uz rame obešena je Crnogorka Dragica Nekić:

... Nam po bajke kjo Gjermani-e (... Čuda čini ova Nemačka,
 Virrke pleq e virrke t'ri-e, Veša stare i veša mlade,
 E n' Gjakov-o ka ba vaki-e, A u Đakovici desilo se ovo:
 Ni malazeze e ni shqiptare, Jednu Crnogorku i Albanku,
 Krah për krah i vnun n'litar-e. Rame uz rame na vešala baciše;
 Ç'na u bashkun-o partizant-e, Al' nam se partizani ujediniše,
 E kallën luftën n'katër ant-e, I na četiri strane borbu otvoriše,
 U ba zezdita për kmishazi... ¹³ Nasta crni dan za crnokošuljaše.

Očita je činjenica da opevanje bratstva i jedinstva kroz zajedničke žrtve boraca različitih nacionalnosti predstavlja važnu odliku savremenog narodnog pesništva Kosova na albanskom i srpskohrvatskom jeziku, što predstavlja nov kvalitet u odnosu na ranije narodno pesništvo ove pokrajine. Ova tekovina naše narodnooslobodilačke borbe inače se zakonito javlja u narodnoj poeziji svih naših naroda i narodnosti u periodu socijalističke revolucije, što je u moralnom pogledu od izvanrednog značaja.

I ne samo pesme, već i ostali oblici narodnog stvaralaštva, u prvom redu poslovice i partizanske anegdote, vršile su odgovarajuću ulogu. U pojedinim tekstovima u partizanskoj štampi vidimo kako su poslovice imale važnu funkciju u isticanju bitnih misli, pa su čak predstavljale i poentu u tekstu. Tako npr. u listu »Glas naroda« 1942. godine u jednom tekstu raskrinkava se neprijateljska fašistička propaganda kojom su njeni akteri raznim mahinacijama nastojali da »pocijepaju napredne rodoljubive snage, da bi onemogućili borbu.« Oni u tome ne uspevaju, te će na kraju teksta uslediti: »Ali, narod i kaže: *pas laje, vjetar nosi*. Tako je i to vjetar odnio. Nasuprot tome, letos je postignuto jedinstvo svih rodoljubivih snaga preko narodnooslobodilačkih odbora. To jedinstvo biće zaloga za sigurnu pobedu.« ¹⁴ Primeri narodnog stvaralaštva su takođe našli odgovarajuće mesto i u listu »Kroz borbu«, čijih je pet brojeva izašlo u Prištini, počev od decembra 1942. do aprila 1943. godine, a koje su uređivali Dragi Moračić i Danica Topalović. U jednom tekstu, inače ironično-satirične prirode, žigoše se neuspela kamufलाža jedne »rasne Šumadinke sa velikim minduša-ma«, koju su njeni pretpostavljeni oglasili kao komunistu i odveli je u prištinski zatvor da cinkari rodoljube. Epilog u tekstu je sle-

deći: »Kako doznajemo, naša »prava« Srpkinja je posle potpuno neuspele misije provokatora puštena na slobodu, pošto su u međuvremenu nađeni dokazi o njenoj nacionalnoj ispravnosti. »Vrana vrani...«¹⁵, dakle, poznata narodna poslovice »Vrana vrani oči ne vadi« vrši uspešnu kontekstualnu idejno-estetsku funkciju u identifikaciji cinkaroša sa fašističkim mučiteljima.

S druge strane, narodno stvaralaštvo je vršilo svoju vaspitnu i obrazovnu ulogu i u različitim tekstovima humoristično-satirične prirode kao što su partizanske anegdote »Radio balena« na albanskom i »Vrabac« na srpskohrvatskom jeziku, zatim u različitim skečevima i pozorišnim komadima koji su se prikazivali na sceni pred partizanima, kao i pred narodom u oslobođenim krajevima.

Školstvo kao motiv u narodnom stvaralaštvu Kosova se ističe u pesmama albanske omladine, naročito ženske. Oslobođenjem Kosova, novembra 1944. godine, dakle dok je narodnooslobodilački rat još trajao, široj albanskoj omladini obezbeđeni su uslovi za redovno školovanje, čime je osigurana perspektiva za razvitak njenih psihofizičkih sposobnosti. Naročito, albanske devojke ističu u svojim mnogobrojnim pesmama zadovoljstvo što su uključene u sistem školskog obrazovanja na maternjem jeziku i u ostale oblike kulture, što im je u predratnim uslovima bilo onemogućeno. Dovoljno je ovom prilikom navesti samo jedan takav primer pesme, koji je bio raširen po Kosovu posle oslobođenja, kada su škole širom otvorile vrata za mlađi albanski naraštaj. Da bi поближе osetila njene duševne pokrete, obuhvaćenost zadovoljstvom i nesvakidašnjom srećom, te ispunjenje ljudskim ponosom što se obrazuje u socijalističkoj školi pesma snažno kliče slobodi:

Gogël-gogël kulumni,
Thon'jam e vogël kurgja s'di?!
Po un i kam ment e holla,
I marr librat, shkoj te shkolla.
Atje i gjaj shoqet e mija,
Çoni gëishtat: mnofit' lirija!
Rrnofit' lirija qi na ka ardhë,
Na ka prue dit të bardhë!
Dit të bardha me shumë gzieme,
Gjith u knaqëm n'shkioll' me msime!¹⁶

Stihovi su simbolično-eliptične prirode, pa ih nije lako prevesti na srpskohrvatski, ali oni imaju ovo značenje:

Šiška, šiška, trnjina,
Kažu da sam mala i nizašta vična?!
Ali sam ja, bogme, bistra,
Uzimam knjige i u školu hitam.
Tamo nalazim drugarice moje,
Dignite prst: Neka živi sloboda!
Neka živi sloboda, što nam je došla,

Donela nam je srećne dane!
Srećne dane sa mnogo miline,
Jer u školi učimo predmete fine!¹⁶

U sličnim pesmama albanske devojke opevaju lik narodne učiteljice, profesorke, lekarke itd., koje cene, poštuju i uzdižu na stepen svojih idealnih težnji, da bi i one školovanjem postigle taj stepen obrazovanja i odgovarajući ugled u društvu.

Sve ovo govori o značajnoj ulozi narodnog stvaralaštva Kosova u idejno-estetskom vaspitavanju i obrazovanju uopšte među širim masama u periodu socijalističke revolucije. Inače narodno stvaralaštvo, sa svim svojim poetsko-muzičkim oblicima, i danas ima svoje značajno mesto i u programima školskog obrazovanja i vanškolskim kulturno-umetničkim aktivnostima.

PRIMEDBE

¹ Članak druga Tita je najpre objavljen u časopisu »Komunist«, br. 1, oktobar 1946, a preštampan je u knjizi: Josip Broz Tito, *Izgradnja nove Jugoslavije*, knj. druga, »Kultura«, Beograd, 1948, str. 169—178.

² Dušan Nedeljković, *Prilog proučavanju zakonitosti razvitka našeg narodnog pevanja u periodu Narodne Revolucije, Oslobođilačkog rata i izgradnje socijalizma u Jugoslaviji*, Zbornik radova SAN LXVIII, Etnografski institut, knj. 3, str. 39—167.

³ Iz naše rukopisne zbirke partizanskih pesama.

⁴ Videti naš rad: *Pesničko narodno stvaralaštvo Kosova u periodu socijalističke revolucije*, Rad XIV kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavje u Prizrenu 1967. godine, Beograd, 1974, str. 76—77 (73—82).

⁵ Časopis »Përparimi«, Prizren, 1946, br. 4—5, str. 20.

⁶ Seferćet Plana, *Prilog proučavanju narodnog književnog stvaralaštva na Kosovu s tematikom iz narodne revolucije*, »Stremljenja«, Priština, 1961, br. 3, str. 360 (357—368).

⁷ Pesmu je objavio Qamili i Vogël pod naslovom »Kanga e Emin Durakut« u časopisu »Jeta e re«, Prishtinë, 1952, br. 5—6, str. 389. Struktura njene dve poslednje strofe ovde je data u skladu sa njenom melodijom.

⁸ O pogibiji Emina Durakua, Ace Marovića, Milutina Aksića i Roberta Gajdika obaveštava detaljnije partizanski list na albanskom i srpskohrvatskom jeziku »Zani — Glas«, organ Jedinštenog narodnooslobodilačkog antifašističkog fronta Kosova i Metohije, u broju 6—7, marta 1943. godine, na str. 20. Tu se iznosi strahoviti teror fašista nad rodoljubima i stanovništvom, koji su povodom ovih događaja uhapsili i mučili 250 ljudi.

⁹ »Stremljeija«, 1961, br. 3, str. 364.

¹⁰ *Isto*.

¹¹ *Isto*, str. 359.

¹² *Isto*, str. 366.

¹³ Fragment pesme koju sam zapisao od narodnog pevača Zef Sokolija, iz sela Rakoc kod Đakovice, 12. 12. 1959. godine.

¹⁴ »Glas naroda«, organ Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta Kosova i Metohije, god. I, br. 3—4, 25. oktobar 1942, str. 5.

¹⁵ Rade Nikolić, »Kroz borbu«, list koji je za vreme okupacije izlazio u Prištini, »Stremljenja«, Priština, 1961, br. 3, str. 375 (369—376).

¹⁶ Shefqet Pllana, *Puna në kangët popullore shqiptare (Rad u alban-skim narodnim pesmama)*, »Gjurmë albanologjike«, Prishtinë, 1962, br. 1, str. 191 (149—198) — *šiške*, izraštaji na listovima hrasta u obliku loptica kojima se igraju deca; *trnjina*, plod crnog trna.

SEFCET PLANA

EDUCATION AND SCHOOLING AS A MOTIF IN THE NATIONAL POETRY OF KOSOVO DURING THE SOCIALIST REVOLUTION

The period of the socialist revolution is an important phase in the development of national creative efforts in Yugoslavia. The social changes brought about by the people's revolution created favourable conditions for the national art of Kosovo, especially of the Albanians, to gain thematic, ideological and esthetic depth and a wealth of new motifs and means of expression, from the poetical-musical standpoint. By treating the important events of the national liberation struggle, beginning from the March 1941 ones to the final liberation of Kosovo and the entire country, the new national poems in Albanian and Serbo-croatian represent a specific social transformation of the masses in the spirit of the Yugoslav revolution. At the time, and the later one, the national poems and other oral folk creations, primarily proverbs and anecdotes from partisan life and the national liberation movement, played an important role from an ideological, esthetic and educational standpoint. A large portion of the poems spread among the masses orally, and thus, even in the regions not yet liberated, the spirit of struggle was present and the call of the manifold liberation struggle, nationally and socially. Certain poems were spread by the partisan press. In this, an important role was played by the mimeographed collection of revolutionary poems »Our Poems, Kosmet« containing 39 poems in Albanian and Serbo-croatian. These and other poems conveyed the message of dedicated fighters for freedom of previous times, beginning with the French Revolution, including the events in Yugoslavia and the sacrifices of the exponents of the Yugoslav revolution, among which there are several prominent teachers, students and pupils. Their poetic and musical matter with a clear national liberation orientation, for the liberation from fascist oppressors and for the creation of a more just socialist social order, played an outstanding role from the standpoint of ideology, esthetics and education among the broader masses.

Poems and other folk creations were, during the socialist revolution, important literature from the standpoint of education, especially among the younger generations. Like a form of living journalism they spread the news of combat, of the victims and crimes of the occupying forces, of the victories over fascist forces, of prominent fighters, national heroes and personalities, among which the poems about comrade Tito come first, as the wise leader of the Yugoslav revolutionary social transformation.

The victory of the people's revolution established the conditions for the education of Albanian youth in Yugoslavia. So, in the poems, the young people express their joy and satisfaction at being included in a system of schooling in their mother tongue and in the other fields of culture. In this, there is special emphasis on the social liberation of women, who were previously deprived of their rights, and who, under new social conditions, see brighter and joyous days which open up a broader perspective in life.

All of this is evidence of the important role of national creativity in the ideological, esthetic education of the popular masses on Kosovo during the period of the socialist revolution.